

Az intézmények fejlődése és a fejlődés intézményesülése

Benczes István: Gazdasági növekedés és versenyképesség intézményi perspektívában. Ludovika Kiadó, Budapest, 2022, 264 o.

A kötet szerzője az integrációelméletek, valamint a válságkezelés és -rendezés témakörének szakavatott és nemzetközileg is respektált kutatója. A kötet e területek határmezsgyéjén mozog. Benczes korábbi munkáinak szintetizálásán, kiegészítésén és újabb kutatási erőfeszítéseken nyugszik, s intézményi perspektívából tárja elénk a gazdasági növekedés és versenyképesség valóságközelibb értelmezését. Kiindulópontja az az ellentmondás, hogy miközben a versenyképességi felmérések tanulsága szerint jelentős kihívásokkal küszködnek a visegrádi országok – Csehország, Lengyelország, Szlovákia és különösen Magyarország –, addig a koronavírus-járványt közvetlenül megelőző időszakban kiemelkedő növekedési adatokat láthattunk ezen országokban. A kötet szándéka szerint a fejlődés és növekedés fundamentális ösztönzőire és peremfeltételeire tekint az európai gazdasági integráció szélesebb kontextusában (I. rész). Teszi ezt úgy, hogy közben a 2010 és 2020 közötti magyar útra is kíván reflektálni, azt illusztrálva, hogy a jogi és intézményi keretek miképp is befolyásolják a fejlődést (II. rész).

A kötetre általános érvényűnek tekinthető megállapításunk az, hogy szövegezésében időnként felfedezhető a társadalmi-gazdasági rendszert mint nyílt, adaptív és komplex rendszert értelmező vizsgálódások szellemisége, amennyiben a végletes és sarkos kijelentések helyett a mértékletességet, a megengedő kétkedést használja. A kötet az intézményi fejlődésre dinamikusan tekint, benne hagyja a komplex társadalmi-gazdasági rendszerekre jellemző minőségi transzformálódás (strukturális váltás, fázisátalakulás, bifurkáció), illetve a pozitív és negatív visszacsatolások lehetőségét (11–14. o.) – még ha nem is pontosan ezekkel a kifejezésekkel él a szerző.¹ Épületesnek gondolnánk tehát az olyan, szerénységre intő megállapítását, miszerint:

„[...] felvethető, hogy a versenyképesség maga is olyan endogén tényező, amely egyebek mellett éppen a gazdasági fejlettség előrehaladásának függvénye” (11. o.),

de éppúgy fontos a versengés és komplementaritás párhuzamos hangsúlyozása is.

¹ Ma már talán nem is annyira a távoli jövő a komplexitást újfent árnyaltabban és rendszerszemléletben figyelembe vevő közgazdaságtan és az arra építő gazdasági kormányzás (lásd Kovács [2022a]).

Az I. rész aprólékos szintetizáló munka, amely a szerző szakirodalomban való széles körű és értő jártasságáról árulkodik. Tételmondata úgy hangozhat, hogy nem csupán számítanak az intézmények, de az intézmények maguk *en bloc* az a változó, „...ami igazán számít a siker megítélésében” (19. o.). A szerző rámutat, hogy az új intézményi közgazdaságtan a főáram része kíván lenni, belülről kritizál, és konstruktívan kiegészít, így ma a fősodor medrének kitágulása zajlik, amikor már a komplex rendszerekkel kapcsolatos ismeretek beemelése sem számít eretnekségnek. Kitér arra, hogy milyen intézményi kategóriák vannak, mit is jelent az új intézményi elmélet aranyhármasa, ami jelentősen megkönnyíti az elemző dolgát. Talán annyival árnyalható az összkép, hogy az informális intézmények is rendkívül heterogének. A kötet inspirálhat olyan további erőfeszítéseket, amelyek arra törekednek, hogy ne csupán a jól ismert és sokak által jól-rosszul mért társadalmi bizalom (*social trust*, azaz bizalom az idegenekkel szemben) dimenziójára redukáljuk le az intézmények bekapcsolását,² hanem az árnyalatokra is ügyelve megkülönböztessük a „magán” informális intézményeket, amelyeket a társadalom egésze egyáltalán nem feltétlenül fogad el.³ Ilyen nem legitim, nem nyilvános és/vagy nem hivatalos informális magánintézményeket elsősorban az elitek hoznak létre a maguk javára (például az intézményi korrupció, az elitek által megállapított bírói szabályok). Ekkor pedig világosabbá válhat, hogy vajon az informális intézmények mely köre az, amely bizonyos esetekben akadályozza vagy éppen stimulálja a fejlődést azáltal, hogy felerősítően kiegészíti vagy versengve helyettesíti a formális intézményeket. Ha például a normaszegés generációkon átívelő tanulatlanság, akkor nem fogja teljes mértékben átjárni semmiféle bizalmi környezetet az üzleti világot és/vagy kormányzati (közszféra) szinteken formálódó intézményeket.

A szerző gondosan ügyel arra, hogy nehogy azt higgyük, hogy „*az intézmények számítanak*” tézissel a kutató munkája véget is ér. Egy sor nyitott kérdés maradt még az új intézményi közgazdaságtan kapcsán is. Miért mutat drámaian eltérő képet az állami szerepvállalás sikerrátája a világban? Ha az intézmények minősége abszolút számít a fejlődés sikerében, akkor miképpen kellene a fennállókon javítani a fejlődés előmozdítása érdekében? (85. o.) Ellentmondásos az is, hogy miközben elvileg a magas minőségű intézményeket preferálnánk, miért áramlik mégis a tőke olyan régiókba, ahol ez nem adottság. Erre a szerző csak implicite utal, amikor a kínai vagy orosz mintákat említi.

Felvethető tehát egy „toleránstőke-hipotézis”, amely kiváltképpen aggasztó jelenség. A tőkét láthatóan nem túlságosan érdekli a jogállam, a demokratikus berendezkedés minőségi foka és megléte, adott esetben akut vagy krónikussá váló csorbulása még az Európai Unióba olyan mélyen beágyazódott régió esetében sem, mint amilyen például a visegrádiak régiója. A befektetők látják ugyan a bajokat, de az okokat és a válaszokat nem keresik nagy erővel. Van olyan ország, ahol a jogállamiság 21 minősítő ismérve közül valójában egyikben sem tapasztalható fejlődés

² A szerző is utal arra, hogy a szakirodalomban összefoglalóan a kultúrára gondolnak, amikor informális intézményekről szólnak.

³ Ez a Helmke–Levitsky [2004]-irány, amelyre nemrég Chung [2022] empirikus tesztelési módszertant is kidolgozott.

2010 óta (csak stagnálás és romlás), s mégis 2012 és 2018 között a beáramló külföldi működőtőke nagyjában-egészében stabilan a GDP 4 százalékát tette ki. Van olyan ország tehát, ahol alkotmányértésért jószerivel soha senkit sem vontak komolyan felelősségre, ahol a demokratikus jogállamiság, az autokrácia és a kaotikusság mintha egyszerre érvényesülne.

Valójában „jó kormányzásra” lenne szükség, azonban a szerző kiválóan mutat rá, hogy a „jó kormányzás” fogalma hogyan is terebélyesedett a szakirodalomban/gazdaságpolitikai javaslatcsomagokban és vált egy olyan elméleti olvasztótégelyé, amelybe szinte bármi beszuszakolható (105. o.). Az sem világos még, hogy a „jó kormányzás” vajon a fejlődés előfeltétele vagy bizonyos szintű fejlettségéből fakadó minőség.⁴ Benczes István egyebek mellett sort kerít a jó kormányzás mérési problematikájának áttekintésére, a legszélesebb körben alkalmazott indexek/eredménytáblák bemutatására, és szót ejt azok tökéletlenségeiről is. A sorok között azért ott van az a tanulság, hogy minél feltűnőbb egy globális eredménytábla, annál több kormány akar trükközni vele (ahogy a *Doing Business* esetében ezt látható is). Külön izgalmas lenne annak vizsgálata, hogy vajon miért is nem büntetnek egyes országok szavazói például fiskális alkoholizmussal élő kormányzatokat választási éveken annyira,⁵ mint ahogy a Világbank *Doing Business*-eredményei járnak olykor komolyabb politikai következményekkel.

Ezek után kanyarodik rá a szerző az Európai Unió gazdasági kormányzási rendszerére, ahol is terítékre kerül a Maastricht utáni „békeidőszak”, illetve bemutatja a 2008-as pénzügyi és reálgazdasági válságot követő bő egy évtized legfontosabb változásait is. A Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) tudatos modernizálását aprólékosan végigköveti, kitér az újonnan kódolódó ellentmondásokra is (például a költségvetési paktum⁶ miatt, 135. o.). A szerző részletesen be is mutatja az intézményi evolúció lehetséges kimeneteleit – hangsúlyozva, hogy bizonyosfajta útfüggőséget lehet tapasztalni (túl azon, hogy kockázatsökkentés és kockázatmegosztás céljával igenis sikerült valódi új intézményeket létrehozni). Rendkívül értékesnek tartjuk ezt a részt, annál is inkább, mert abba az irányba mutat, hogy az Európai Uniónak igen is hozzá kell látnia annak feltérképezéséhez, hogy milyen akadályai vannak jogi értelemben a GMU továbbfejleszthetőségnek (például a nemzeti kormányok és alkotmányok egyfajta tömör akadályt görgetnek a folyamat elé, ilyen a portugál nyugdíjrendszer reformja, amely nemcsak az EU-parlament jóváhagyását igényli, de a nemzeti portugál kormányét is). Továbbá, hogy milyen nem jogi akadályai vannak a GMU továbbfejleszthetőségének. Mintha hosszú ideig lett volna egy kétirányú kapcsolat, nevezetesen, amennyire fenntartható a monetáris unió, annyira szavaznak bizodalmat

⁴ Tegyük hozzá, hogy ez a fajta tyúk-tojás problémafelvetés is a régi hagyományos lineáris gondolkodást követi, amikor a visszacsatolások, a kumulatív okság és nemlinearitás, esetlegesen a távol sem egyensúlyi gazdasági rendszer feltételezése mellőzésre kerül.

⁵ Ez azért érdekes, mert *Alesina és szerzőtársai* [2013] beszédes elemzése pontosan azt mutatta ki, hogy a közhiedelemmel ellentétben a választók választások alkalmával nem büntetik meg a nagy és fájdalmas költségvetési kiigazításokat kezdeményező kormányzatokat (1975–2008 között ez 19 OECD-ország tapasztalata volt). *A contrario*: a nagyon laza és felelőtlen költségvetési eladósodást büntetésnek kellene követnie.

⁶ Szerződés a gazdasági és monetáris unióbéli stabilitásról, koordinációról és kormányzásról.

a polgárok/befektetők a konstrukciónak és a konstrukció működésének, illetve visszafelé: amennyire bíznak az integrációban, annyira lehet a fenntarthatóságot szolgáló szükséges változtatásokat/változásokat előirányozni és implementálni. Talán a koronavírus-járvány és az orosz–ukrán háború ezt a kétirányú kapcsolatot aszimmetrikusabbá tette/teszi.

A GMU továbbfejleszthetősége kapcsán a kötet számba veszi a makrogazdasági egyensúlyhiány-eljárással és annak hatásosságával kapcsolatos kérdőjeleket (például az aszimmetrikus informáltság problémája, a politikailag motivált szankcionálás, a költségvetési politikai egyensúlytalanság nem kap kellő figyelmet, stb.) (142–143. o.). A makrogazdasági egyensúlyhiány-eljárás defektusait egyébként maguk az EU-s intézmények is elismerték (*EFB* [2019], *EB* [2020], *EP* [2021]). Mi csak annyit említenénk meg, hogy minden ilyen indikátorrendszerrel működő irányítótábla-mechanizmus hajlamos arra, hogy a társadalmi-gazdasági innovációs ökoszisztéma minőségi struktúraváltási evolúcióját befolyásolja, mi több, gátolja. Gondoljunk csak a gazdaságok kizöldítésére, a klímasemleges ökoszisztémára történő átállás egyre jobban konkretizálódó programjára, amelyek többek között önmérsékletet, toleránsabb társadalmi szerződést és viselkedést igényel. Vagyis az irányítótáblában meghatározónak gondolt magas foglalkoztatási és jövedelmezőségi mutatókban bekövetkező mérséklődéssel igenis kalkulálnunk kell – különben az egyensúlytalansági eljárás pusztán klasszikus rezilienciánkat erősítheti, azaz visszapatthanunk ugyanoda, ahol korábban voltunk. Jó, ha tudjuk azonban: az a pálya fenntarthatatlan volt és maradt. Ekkor pedig nem vagyunk minőségileg előrébb, Pilinszky Jánossal szólva: „távoli, kétes tájakon készülődik a fájdalom” (Őszi vázlat).

A szerző külön kitér a növekedési hatással járó költségvetési kiigazítások témájára. Teszi ezt úgy, hogy elkerüli az ezzel kapcsolatos taposóaknákat és a szakirodalomban sokszor megfigyelhető, hamisan érvelő egyoldalúságot. Alapos áttekintést kapunk a témáról, a konszenzusos nézet felfejtése pedig kellően feszes, holott egymásnak szélsőségesen ellentmondó nézetekkel találkozunk. Egyfelől ott van a Brown Egyetem professzorának, Mark Blythnak a munkájával fémjelezhető áramlat, aki azáltal hörpintett a (recenzens megítélése szerint) hírhedség serlegéből, hogy egyetemes érvényt kívánt szerezni „a megszorítás mindenhol és mindenkor negatív következménnyel jár” narratívának (*Blyth* [2013]). Másfelől pedig ott sorakoznak – ahogy Benczes is érzékelteti – azok a kivételesnek gondolt esetek, amikor a költségvetési kiigazítást követően a multiplikátor előjele negatívba váltott, és elmaradt a keynesi logikából következő aggregált kereslet beszűkülése. A szerző hangsúlyozza, hogy a konszolidációk minden esetben maximum csak egy nagyobb reform- és intézkedéscsomagnak voltak összetevői. Ennélfogva szélesebb megközelítésben érdemes őket elemezni. Csakis az alacsony igényességgel megelegző kutatások érvelhetnek úgy, hogy a megszorítást alkalmazó, expanziós hatású költségvetési politikák (főleg az improduktív kiadások csökkentésére súlyt helyező kiigazítások) inkább voltak a szabályok, nem pedig a kivételek (példának okáért az Egyesült Államokban vagy az Egyesült Királyságban az 1980-as évektől tekintett periódusban – lásd *Congdon* [2015]). Annyi viszont állítható, hogy az OECD-országok által választott tipikus gazdaságpolitikai (főleg költségvetési) krízisreakciók

túlnyomóan mindig is a rövid távra összpontosítottak, ezzel pedig súlyos sebeket ejtettek a gazdaságokon, amelyek így később korlátozottabb költségvetési mozgástérhez jutottak. Vagyis a helyzet komplexebb, mint ahogy azt Keynes elgondolta: ugyanis nincs olyan, hogy tisztán keresleti sokk (*Larch és szerzőtársai* [2022]). Ma pedig, amikor a koronavírus-járvány után (az „után” persze közel sem biztos) még nagyobb adóssághegyekkel találkozunk, és a költségvetési kondíciók még rosszabbak, mint annak előtte, különösen fontos a szerző által is több ízben bemutatott költségvetési szabályok újbóli és főleg hiteles alkalmazása. Enélkül a vágató infláció ellen jelenleg is küzdő monetáris politika sem lehet hatásos.

A kötet I. része jól megágyaz a II. részben kifejtetteknek; a II. rész címe: Magyarország (2008–2019). A recenzens mindig ódzkodik a spektrum két végén helyet kapó nézetektől, amelyek vagy a magyar út „rendkívül sajátos” voltára építve elemeznek, vagy a kontextust figyelmen kívül hagyva más kelet-közép-európai országgal egyöntetűnek tudják be. Ezért is volt örömteli a magyar út sajátosságait mélyfúrásos technikával feltáró rész olvasása. Benczes számára az igazi feladvány az volt, hogy miközben a pandémia előtt a visegrádi országokon belül kimagasló növekedési teljesítményt mutatott Magyarország, addig versenyképessége nem javult látványosan, mi több, jócskán lemaradt az uniós magországokétól. Persze a magyar gazdaság állapotáról időről időre megjelenő írások, valamint a hétköznapi történések ismerői már hozzá vannak szokva a *paradoxon hungaricumhoz*. Paradoxon az, hogy a pandémia előtt megfigyelhető kiemelkedő gazdasági növekedési adatok ellenére miért nem tapasztalhattunk komolyabb versenyképességi erősödést Magyarországon esetében. Másképpen: miközben az elmúlt 15 évben a magyar valuta árfolyama 50 százalékot esett, addig az exportdinamizálás vajon miért nem következett be (különösen figyelemreméltó az a tény, hogy a magyar exporton belül a hazai hozzáadott érték nemzetközi összevetésben is az egyik legalacsonyabb volt és maradt a kelet-közép-európai régióban nagyjából a kétezres évektől napjainkig)? Értően és kiegyensúlyozottan nyújt korrajzot a szerző a 2010 utáni magyar politikai, társadalmi és gazdasági rögvalóságról [egyebek közt arról, hogy az EU és az IMF együttműködésére a magyar kimentés teremtett precedenst, és hogy miképpen is nézett ki az újfajta makrogazdasági populizmus (163. o.)].

A kelet-közép-európai térségre vonatkozó megállapításai is megállják a helyüket, a rendszerkockázati tényezők felfejtése is korrekt. Az európai bankkoordinációs együttműködés tárgyalása is precíz, logikus fejleményként adódott, különösen, ha figyelembe vesszük azt a tényt (ezt a szerző ugyan nem érinti), hogy Európában a banki finanszírozás mindig is dominálta a tőkepiacit – nem úgy az Egyesült Államokban –, így nem lehetünk meglepődve azon, hogy a nagy mérséklődés (*Great Moderation*) időszakában (~1992–2007) felfutott a magánszektor hitelezése is. Az Európai Unióban azt lehetett látni, hogy a hosszú lejáratú hitelek állománya gyakorlatilag együtt mozgott a rövid lejáratúakéval, ami semmiképp sem egészséges. A kelet-közép-európai régió külföldi bankoknak való kitétsége a 2008-as válságot követő időszakra már ténykérdés volt, ezért alapot szolgáltatott számos válságkezelő lépésre. Ezt a szerző is bemutatja. Ennek során az a benyomás erősödik, ami talán szintén *paradoxon hungaricumnak* számíthat, hogy mintha nem lenne makulátlanul kikristályosodva egy

valós, intézményiháttér-kompatibilis és konszenzusos úton kialakított koherens gazdaságpolitika. Következetestességről maximum abban az értelemben beszélhetünk, hogy a magyar gazdasági kormányzás minden pillanatban következetesen azt csinálta, amit akkor éppen hasznosnak vélt. Így aztán egyre nagyobb tehetetlenségi erők határozhatták meg a gazdasági kormányzás tartalmát és alakját. Néhol támadhat csak hiányérzet az olvasóban, amikor például jótékony homály által elfedve hagyja a szerző bizonyos gazdaságpolitikai körülmények és intézkedések mérlegét. Ilyen volt a közmunkaprogram (173. o.) vagy a közoktatással és a felsőoktatással kapcsolatos lépések sora (174. o.). A koherens és konstruktív, inkluzív intézmények minőségi javítására építő gazdaságpolitika hiánya azért is lehet paradox, mert egyébként – ahogy a szerző aláhúzza – a második Orbán-kormány időszakának mérlege pozitív, sikerült a túlfutott devizahitelezési anomáliát – még ha késve is, de – megszüntetni, ezután a magánszektor eladósodása mérséklődött, csökkent az ország sérülékenysége, javult a nettó külső pozíció. Az értékelés teljesen korrekt. Maximum annyival egészíthető ki, hogy a szerző által is említett folyó fizetési mérleg többletének képződése (tehát amikor az ország a külföldet kezdte finanszírozni) valójában a visszaeső hazai beruházások – de úgy is fogalmazhatnánk, hogy a „menekülő” tőke – szimptomája, amit a bizonytalanabbnak értékelt kormányzati és üzleti környezet szokott kiváltani, ha a meghozott (vagy elmulasztott) intézkedések inkább a fenntarthatatlan alkalmiság jegyét hordozzák magukon [például számszaki költségvetési célokra történő kérlelhetetlen stabilizáció, ami kiegészült a nulla közeli potenciális (!) növekedéssel 2012 táján]. Ezekre nagyon helyesen kitér a Szerző az Új utakon: nem szokványos gazdaságpolitika című fejezetben, amikor is az adórendszer átalakítását és a bankrendszert érintő tulajdonszerzési tendenciát, a rezsicsökkentés politikáját, a közfoglalkoztatás növelésének prioritását, valamint a stratégiai partnerségeket tekinti át.⁷

S mégis, a magyar út interpretálása korántsem egyszerű. Erre utalnak a szerző olyan mondatai is, mint: „...a rezsicsökkentés tényleges hatásairól azonban megoszlanak a vélemények” (200. o.); vagy: „...a közfoglalkoztatási program sikerességének megítélése nem egyértelmű” (204. o.). A magyar út értékelését egyfelől lehet az EU fejlődésébe történő bekapcsolódás intézményi oldala felől közelíteni és azt mondani, hogy ahogy az EU felgyorsította az intézmények építését és fejlesztését, úgy nőtt a szakadék a formális és informális intézmények között, azaz az intézményfejlesztéssel az informális intézmények képtelenek voltak lépést tartani. Másfelől egy olyan narratíva is felépíthető, hogy ebben az informális intézmények által dominált gazdasági

⁷ Azért azt jegyezzük meg, hogy a nem szokványos módozatú válságmenedzsment egyáltalán nem hungarikum, számos mértékadónak számító, magas tudományt művelő és szakpolitika-alkotó elgondolkodott atipikus intézkedéseken. Ilyen volt például Adair Turner is, aki a 2008-as válság idején az Egyesült Királyság pénzügyi szolgáltatásokat felügyelő hatósága elnökeként igazi nehézsúlyú bennfentesnek számított, jelenleg pedig az Institute for New Economic Thinking elnöki pozícióját tudhatja magáénak. Turner [2015] sok tekintetben szembement az uralkodó dogmákkal: a túlzott hitelezés visszaszorítására, a gazdasági szennyezéshez hasonlítható eladósodás adóztatására szólított fel. Központi tétele szerint az elpénzügyiesedés (*financialisation*) túljutott egy kezelhető szinten, és a túlzott likviditás csak az ingatlanpiaci árak emelkedését, végső soron pénzügyi krízisek kódolását segíti elő (nem beszélve arról, hogy az elinflálás öngerjesztő és kezelhetetlenné váló folyamatától egyáltalán nem félt). Ezekről lásd még Kovács [2022b].

modellben a nem szokványos gazdasági kormányzás voltaképp a *Rodrik* [2015] által régóta javallott „innovációs állam” koncepcióját igyekezett a magyar rapszódíára jellemző módon átültetni és meghonosítani. Ennek során pedig egy másik sztárközgazdász, Marianna Mazzucato által javasolt nagyobb állami tulajdonrész koncepciója is felfedezhető (*Mazzucato* [2013]). Innovatív tehát, csak nem a szó legpozitívabb értelmében: korábban ki nem gondolt intézkedések új kombinációjaként nyúlt stabilizációs célzattal a rendszerbe, dacolva a tulajdonjogok védelmének, valamint a magánszerződések szentségével (*Valentinyi* [2012]). Összességében jelentősen erősítette az állam önnön részvételét a gazdaságban a jóléti jelleg visszanyesésén keresztül (235–236. o.), de a manapság oly divatosnak számító rendszerszintű kockázatokkal kapcsolatos irodalmak fejlődését is lekövette a magyar út, amikor a rendszerszinten fontos vállalatok (*systemically important companies*) koncepcióját (*Poledna és szerzőtársai* [2018]) követte a stratégiai partnerségek program jóvoltából (209. o.). A legmodernebb elképzelésekről tehát talán megvolt a kellő ismeret, a megvalósítás viszont már teljesen más eredményre vitt. Jegyezzük meg, hogy a magyar eset távol áll a rodriki vagy mazzucatói elgondolástól. Utóbbinak lényege, hogy az állam látható keze a kutatás-fejlesztési és innovációs területeken legyen érzékelhető, hogy az innovációs dinamizmushoz biztosított legyen a kockázati tőke, illetve hogy az állam közbenjárásán keresztül a sikeres cégek profitjából osztársadalmi részesedéseket lehessen leválasztani. Mivel a magyar eset nem az általunk is preferált innovatív közszféra és gazdasági kormányzás elvei alapján fejlődött és fejlődik (*Kovács* [2023]), nem meglepő, hogy az következett be, amit Benczes több síkon is igazol: formális intézményi degeneráció (212–213. o.). Ezt támasztja alá, hogy a koronavírus-járvány kitörése előtti kimagasló GDP-növekedést nem kis részben az uniós tagság biztosította be (a nettó haszonélvezői pozíció révén, 239–244. o.). Ezen a ponton gondolhatjuk azt is, hogy az így elért növekedési csúcsok hajdan sem számítottak fenntarthatónak.

Goethe szerint a világon a legnehezebb úgy mondani igazat, hogy az senkinek ne fájjon; úgy mondani kellemezt, hogy az ne tűnjön hízélgésnek. Benczes István kötete – ha nem is tudatosan és maradéktalanul – Goethe ezen szellemi mérföldköveinek mentén haladt. Úgy igyekezett árnyalni az intézmények szerepéről alkotott eddigi ismereteinket, hogy tárgyilagos maradjon; amikor pedig bizonyos gazdaságpolitikai/szabályozói lépések pozitívumairól szólt, rögvest azon volt, hogy melléjük tegye a bizonytalansági tényezőket is.

A recenzens számára a kötet egyik implicit mondanivalója nem az, hogy a jogi és intézményi alapok nagymértékben meghatározzák, hogy az adott ország sikeres lesz-e a fejlődésben, avagy sem, hanem pontosan az, hogy a magyar út példáján keresztül megérthető: miért is nem érdemes mindig és mindenkor közgazdasági modelljeinkben az intézményekre mint állapotváltozókra tekinteni, mert azok igenis képesek folyó változóként viselkedni. Az intézmények tehát fejlesztethetők, minekutána a fejlődés is nagyrészt intézményesíthető. Ha ez így van, akkor viszont semmi sincs veszve. Ahogy az egyik legnagyobb magyar közgazdász fogalmazott Látlelet című munkájában: „Ne adjuk fel a reményt!” (*Kornai* [2017] 148. o.) Kornai János szavai persze a szocializmust átélte generáció számára triviálisan közvetítik a szocialista realizmus egyik követelményét, nevezetesen a jövő

boldog kibontakozásába vetett hitet, ettől még a jelenkori generáció is meríthet belőle, különösen akkor, ha egyre több olyan munka születik, amely tárgyilagos és valóságközelibb képet igyekszik adni a körülöttünk zajló folyamatokról. Éppúgy, ahogy azt Benczes István eddigi munkássága is teszi.

Hivatkozások

- ALESINA, A. F.–CARLONI, D.–LECCE, G. [2013]: The Electoral Consequences of Large Fiscal Adjustments. Megjelent: *Alesina, A. F.–Gavazzi, F.* (szerk.): *Fiscal Policy after the Financial Crisis*. University of Chicago Press, Chicago, 531–570. o.
- BLYTH, M. [2013]: *Austerity. The History of a Dangerous Idea*. Oxford University Press, Oxford, 1. kiadás, 304 o.
- CHUNG, K. H. [2022]: A new cross-country index measuring the heterogenous effects of informal institutions. *Policy Studies*, <https://doi.org/10.1080/01442872.2022.2087869>.
- CONGDON, T. [2015]: In Praise of Expansionary Fiscal Contraction. *Economic Affairs*, Vol. 35. No. 1. 21–34. o. <https://doi.org/10.1111/ecaf.12110>.
- EB [2020]: A Bizottság közleménye. A gazdasági kormányzás felülvizsgálata. Jelentés az 1173/2011/EU, 1174/2011/EU, 1175/2011/EU, 1176/2011/EU, 1177/2011/EU, 472/2013/EU és 473/2013/EU rendeletek alkalmazásáról és a 2011/85/EU tanácsi irányelv megfeleléséről. COM(2020) 55 final. Európai Bizottság, Brüsszel, február 5. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52020DC0055>.
- EFB [2019]: Assessment of EU fiscal rules with a focus on the six and two-pack legislation. European Fiscal Board, https://commission.europa.eu/system/files/2019-09/2019-09-10-assessment-of-eu-fiscal-rules_en.pdf.
- EP [2021]: A makrogazdasági jogalkotási keret felülvizsgálata. Az Európai Parlament 2021. július 8-i állásfoglalása a makrogazdasági jogalkotási keret felülvizsgálatáról az európai reálgazdaságra gyakorolt hatás fokozása, valamint a döntéshozatal és a demokratikus ellenőrzés átláthatóbbá tétele érdekében. 2020/2075(INI), HL, C 99/21. Európai Parlament, március 1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021IP0358>.
- HELMKE, G.–LEVITSKY, S. [2004]: *Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. Perspectives on Politics*, Vol. 2. No. 4. 725–740. o. <https://doi.org/10.1017/s1537592704040472>.
- KORNAI JÁNOS [2017]: *Láttelelet. Tanulmányok a magyar állapotokról*. HVG Könyvek, Budapest.
- KOVÁCS OLIVÉR [2022a]: *Complexity Economics: Economic Governance, Science and Policy*. Routledge, London–New York.
- KOVÁCS OLIVÉR [2022b]: *Zombification and Industry 4.0 – Directional Financialisation Against Doomed Industrial Revolution*. *Social Sciences*, Vol. 11. No. 5. <https://doi.org/10.3390/socsci11050218>.
- KOVÁCS OLIVÉR [2023]: *Reversing the Great Suppression: Unleashing Catalytic Public Sector for Innovation Dynamism*. Megjelenés alatt, Ludovika Kiadó, Budapest.
- LARCH, M.–CLAEYS, P.–VAN DER WIELEN, W. [2022]: Scarring effects of major economic downturns: the role of fiscal policy and government investment. *College of Europe, Department of European Economic Studies, Bruges European Economic Research Papers*, No. 39. https://www.coleurope.eu/sites/default/files/research-paper/BEERpaper_39%20Peter%20Claeys.pdf.

- MAZZUCATO, M. [2013]: *The Entrepreneurial State. Debunking public vs. private sector myths.* Anthem Press, London.
- POLEDNA, S.–HINTEREGGER, A.–THURNER, S. [2018]: Identifying Systemically Important Companies by Using the Credit Network of an Entire Nation. *Entropy*, Vol. 20. No. 10. <https://doi.org/10.3390/e20100792>.
- PULAY GYULA–SZEIBEL GÁBOR–KEREKES GÁBOR [2022]: Hogyan és miként járul hozzá az export még inkább a gazdasági növekedéshez? *Pénzügyi Szemle Online*, 2022. április 27.
- RODRIK, D. [2015]: *From Welfare State to Innovation State.* Project Syndicate, január 14. <https://www.project-syndicate.org/commentary/labor-saving-technology-by-dani-rodrik-2015-01>.
- TURNER, A. J. [2015]: *Between Debt and the Devil. Money, Credit and Fixing Global Finance.* Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- VALENTINYI ÁKOS [2012]: *The Hungarian Crisis.* VoxEU.org, CEPR, Washington. <https://voxeu.org/article/hungarian-crisis>.

Kovács Olivér